

Seksuaalkuritegevus Eestis

KOHTULAHENDEID KOKKU: 2771

Eestis elab ligikaudu 1 370 000 inimest. Esmapilgul võib 2 771 kohtuslahendit tunduda suhteliselt väike arv — kuid see on vaid jäämäe nähtav osa. Konteksti panemiseks: see tähendab, et alates 2002. aastast on Eesti kohtud teinud keskmiselt ligikaudu 115 seksuaalkuriteo lahendit aastas — ehk rohkem kui kaks lahendit nädalas.

Võrdluseks: Soomes (elanikkond ~5,5 miljonit) on sarnane suhtarv viimaste aastate jooksul olnud ligikaudu 700–900 lahendit aastas.

Kõige olulisem: need 2 771 lahendit esindavad ainult juhtumeid, kus tõendid olid piisavalt tugevad, et asi politseist prokuratuuri ja sealt kohtusse jõudis — ning kohus tegi lahendi. Tegelik juhtumite arv on hinnanguliselt 5 kuni 15 korda suurem.

Jäämäe efekt — varjatud kuritegevus

Kriminoloogias nimetatakse teatamata jäänud kuritegusid "dark figure" ehk varjatud kuritegevuseks. See on eriti suur just seksuaalkuritegevuses — valdkonnas, kus häbi, hirm ja tõendite puudumine hoiavad ohvrid vaikimas.

Tasand	Hinnanguline arv	Selgitus
Kohtulahendid (teadaolev)	2 771	Kohtusse jõudnud ja lahendatud
Politseisse jõudnud	~5 000–8 000	Hinnang — paljud lõpetati tõendite puudusel
Tegelikult toimunud (hinnang)	~15 000–40 000	Uuringute põhjal jõuab politseini vaid 10–25%

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) 2014. aasta ulatusliku uuringu kohaselt on seksuaalvägivald kõige vähem teatatav kuriteoliik kogu ELis. Eestis läbi viidud uuringud on näidanud, et märkimisväärne osa seksuaalse vägivalla ohvrid ei teata politseile kunagi — mõned uuringud viitavad, et kuni 80–90% juhtumitest jääb ametlikust statistikast välja.

Miks ohvrid ei teata — peamised põhjused

Seksuaalkuriteo kogemine on traumaatiline. Kuid lisaks traumale on mitu konkreetset põhjust, miks enamik ohvraid valib vaikimise:

Häbi ja süütunne

"Sõna sõna vastu" — tõendite puudumine

Üks sagedasim põhjus, miks ohvrid ei pöördu politseisse, on teadmine (arvamus), et neil pole tõendeid. Enamik seksuaalkuritegusid pannakse toime privaatset, tunnistajate puudumisel. Ohver arvab, et ilma füüsiliste tõenditeta või tunnistajateta on niioelda sõna sõnavastu vaidlusega — ning tulemuseks võib olla avalik, valus protsess ilma süüdimõistva otsuseta.

Statistika maailmast: isegi kui seksuaalvägivallast teatatakse, lõpeb Euroopas süüdimõistmisega vaid 10–30% juhtumitest. See ei tähenda, et kurjategijad on süütu — see tähendab, et tõendamise lattu on kõrge.

Kurjategija on tuttav

Globaalse statistika kohaselt on seksuaalkuritegudes kurjategija ohvri jaoks tundmatu inimene vaid umbes 20–30% juhtudest. Ülejäänud 70–80% juhtudest on tegemist partneri, sugulase, sõbra, kolleegi või muu tuttavaga. See teeb teatamise äärmiselt raskeks — eriti kui kurjategija on pereliige ja ohver kardab pere lõhkumist, majanduslikku sõltuvust või sotsiaalseid tagajärgi.

Hirm, et ei usuta

Paljud ohvrid kardavad, et neid ei võeta tõsiselt. See hirm ei ole alusetu — ajalooliselt on politsei, kohtusüsteem ja ühiskond teinud vigu ohvrite suhtumises. Kuigi Eestis on see olukord viimaste aastatega paranenud, püsib hirm "süüdistatavaks saada" tugev.

Väiksuse faktor — Eesti eripära

Eestis on ligikaudu 1 370 000 elanikku ja valdav osa elab suhteliselt väikestes kogukondades. Väikeses riigis on kõik omavahel seotud — naaber tunneb naabrit, sugulased elavad lähedal, töökaaslased saavad asjast teada. See "väiksuse faktor" on Eestis eriti tugev põhjus vaikimiseks: ohver kardab, et tema lugu levib kiiresti, et teda tuntakse ära, et tema elu muutub igaveseks selleks looks.

Kohtulahendite koondtabel — KarS §§ 141–147

Paragrahv	Kuriteo nimetus	Lahendeid	Osakaal
KarS § 141	Vägistamine	1662	60.0%
KarS § 142	<i>Sugulise kire vägivaldne rahuldamine</i>	342	12.3%
KarS § 143	Suguühendusele sundimine	88	3.2%
KarS § 144	Suguühendus järeltulijaga	81	2.9%
KarS § 145	Suguühendus lapseealisega	423	15.3%
KarS § 146	<i>Sugulise kire rahuldamine lapseealisega</i>	147	5.3%
KarS § 147	Noorema kui kümneaastase arusaamisvõimetus	28	1.0%
KOKKU	Kõik registreeritud kohtulahendid	2771	

Miks Eestil on vaja avalikku seksuaalkurjategijate registrit?

Eestis eksisteerib karistusregister, kuid selle praktiline kasutegur ühiskondliku ohutuse seisukohast on piiratud mitmel põhjusel. Esiteks liiguvad karistused teatud aja möödudes automaatselt arhiivi, mistõttu tavalise päringu puhul vanemad süüdimõistmised ei kajastu. Teiseks on register tasuline teenus (4 eurot päringu kohta), mis iseenesest ei ole suur summa, kuid kolmandaks — ja see on süsteemi kõige suurem puudujääk — nõuab päring isiku isikukoodi eelnevat teadmist. Kohtutoimikud on küll avalikud, kuid otsingusüsteem on tavakasutaja jaoks niivõrd keeruline, et ilma eelneva kogemusega ei pruugi otsing anda mingisugust tulemust.

See tähendab, et süsteem eeldab sisuliselt, et oht on juba enne päringut teada. Kui keegi kolib su naabruskonda, hakkab su lapsega läbi käima — sa ei tea tema isikukoodi. Sa ei saa kontrollida. See on tagurpidi loogika ennetava kaitse seisukohast.

Millistel juhtudel peaks info olema avalik — ja millistel mitte

Mitte kõik kuriteod ei peaks olema avalikult nähtavad. Diferentseerimine on vajalik ja õiglane.

Kuriteod, mis võiksid jääda suletud süsteemi (tasuline või piiratud juurdepääs): väiksemad varavastased süüteod nagu poevargus, mis võib olla toime pandud majandusliku hädaseisundi tõttu; pisemad liiklussüüteod ja väärted, mis ei peegelda ohtu teistele inimestele.

Kuriteod, mille puhul peaks info olema vabalt ja avalikult kättesaadav: seksuaalkuriteod — vägistamine, kuriteod laste vastu; lähisuhtevägivald; mõrv ja tapmised; paadunud kordvurjategijad, kes on kriminaalasjades korduvalt süüdi mõistetud.

Loogika on lihtne — need kuriteod ei ole üldjuhul afektiseisundi või majandushäda tulemus. Need on teadlikud teiste inimeste vastu suunatud teod, mille puhul ühiskonnal on õigus ja vajadus teada.

Nimekaimu probleem ja selle lahendus

Eestis on palju nimekaime ja põhjendatud mure, et avalik register võib tekitada segadust. Kuid tegelikult lahendab see probleem ennast ise, kui register on korrektselt üles ehitatud.

Foto koos isikukoodiga on parim kombinatsioon. Foto näitab visuaalselt, et tegemist ei ole su nimekaimuga. Isikukood kinnitab täpselt, kes see isik on. Kui otsingul tuleb välja mitu sama nimega isikut, saab visuaalselt ja koodi abil õige isiku tuvastada. See on tegelikult usaldusväärsem kui praegune süsteem, kus pead isikukoodi juba ette teadma. Ja kui nimekaim on ka täiesti puhas leht siis teda seal ju ei kuvata.

Ajaline kehtivus — kas kurjategija võib olla lõpuks unustatud?

See on keeruline küsimus ja aus vastus on: sõltub.

Lihtsamate kuritegude puhul — jah, inimene peaks saama oma elu edasi elada ja ühiskond ei pea seda igavesti mäletama. Karistus on kantud, leht on pööratud majanduslik olukord on paranenud.

Raskete seksuaalkuritegude ja vägivallakuritegude puhul on olukord teistsugune. Kui keegi on toime pannud vägistamise või kuriteo lapse vastu, siis küsimus "kas ta on nüüd erinev inimene" jääb alati lahtiseks. Avalik register ei ole karistus — see on ühiskondlik ohutusmeede. Ja ohutusmeede peaks kehtima seni, kuni oht on usutavalt möödunud. Raskete seksuaalkuritegude puhul võiks kaaluda näiteks 20–30 aastast avaliku kandega perioodi, mille järel isik saab taotleda andmete eemaldamist — kuid see ei tohiks toimuda automaatselt ja isik ei tohi olla pannud toime vahepealse ajajooksul uut kuritegu.

Miks selline register siis ikkagi meie riigis vajalik oleks?

Laste kaitse — kõige olulisem argument

Statistika järgi on ligi iga viies seksuaalkuriteo ohver alaealine.

Korduvkuritegevuse ennetamine

Seksuaalkurjategijate retsidiivsus — ehk uute kuritegude toimepanemine — on kriminoloogia üks keerulisemaid teemasid. Uuringud näitavad, et teatav osa seksuaalkurjategijatest paneb oma elu jooksul toime mitu kuritegu. Avalik register annab kogukondadele võimaluse olla teadlik ja valvas.

Näide: USA-s on Megan's Law (1994) alusel seksuaalkurjategijate register avalik ja otsitav nime ning aadressi järgi. Ühendkuningriigis on Sarah's Law skeem, mis võimaldab lapsevanematel konkreetse isiku kohta taotleda taustainfot. Mõlema süsteemi taga on traagilised juhtumid, kus avalik register oleks võinud kuriteod ära hoida.

Teadlikkus kui ennetustööriist

Register ei ole vingumiskoht ega kättemaksuvahend — see on ennetusvahend. Kui kogukond teab, kes on nende seas, saab ta olla ettevaatlikum. Naabrid, töökaaslased, lastevanemad — kõik need inimesed teevad iga päev otsuseid usalduse kohta. Register annab neile otsustamiseks vajaliku info.

Ohvrite häälestamine ja ühiskondlik sõnum

Avalik register saadab ka selge ühiskondliku sõnumi: seksuaalkuriteod on tõsised ja neil on tagajärjed, mis ei kao aja jooksul. See võib anda ohvritele julgust teatada — teades, et ühiskond võtab neid tõsiselt ja et kurjategijal on vastutus.

Oluline tasakaal: register peab olema hoolikalt reguleeritud. Selles ei tohi olla süüdistusi — ainult jõustunud kohtuotsused. Andmete väärkasutamine, häbimärgistamine ja kohtuvälised karistused on oht, mida seadusandja peab ennetama.

Kokkuvõte ja peamised järeldused

1. Eestis on alates 2002. aastast tehtud 2771 seksuaalkuriteo kohtuslahendit — see on ligikaudu 115 lahendit aastas ehk üle kahe nädalas.
2. Tegelik kuritegevuse maht on hinnanguliselt 5–15 korda suurem — enamik seksuaalkuritegusid ei jõua kunagi politseisse, rääkimata kohtust.
3. Peamised vaikimise põhjused on häbi, tõendite puudumine, kurjategija tuttavus ohvriga ja Eestile omane "väiksuse faktor" — hirm, et kõik saavad teada.
4. Lapsed on ohvrid ligikaudu igas viiendas kohtuasjas — see on iseäranis murettekitav ja vajab süsteemset kaitset.
5. Eestil puudub avalik seksuaalkurjategijate register. Paljudes lääne demokraatias on see olemas ja toimib ennetusvahendina — eriti laste kaitseks.
6. Avaliku registri loomine peab olema hoolikalt kaalutud: see peab põhinema ainult jõustunud kohtuotsustel, kaitsma süütuid ning vältima andmete väärkasutamist.

Mida saab iga inimene teha?

- Räägi — kui tead kellelegi, kes on kogunud seksuaalvägivalda, ole toeks ja julgusta abi otsima.
- Teata — seksuaalkuriteo kogemine ei ole ohvri süü. Politseile teatamine on õigus ja see aitab ka teisi kaitsta.
- Abi: Eesti Naiste Varjupaikade Liit — 1492 (ööpäevaringne kriisitelefoni)